

KITEKINTŐ

MAGYARORSZÁG ÉS DÉL-EURÓPA¹

(Hungary and South-Europe)

PAP NORBERT

Kulcsszavak:

külgazdasági kapcsolatok kulturális kapcsolatok Dél-Európa külpolitikai gondolkodás

Dél-Európa a magyar tudományos gondolkodásban, azon belül a geográfiában is alulreprezentáltan jelenik meg. Vizsgálatunk során áttekintettük a magyar földrajzi kutatás és publikálás tematikájában a dél-európai elemeket, a kiütemezett problémákat és a területhez való viszonyulás jellegét. Összegeztük az utóbbi évek mental map-es vizsgálatainak releváns eredményeit. Áttekintettük az egyes dél-európai államokkal kialakított magyar bilaterális kapcsolatokat, részben kulturális és politikai, de elsősorban gazdasági dimenziókban.

Dél-Európa a magyar külpolitikai gondolkodásban

A magyar külpolitikai gondolkodás az elmúlt évszázadokban sokszor átrendeződött a nagyhatalmi kihívásoknak és befolyásnak, részben pedig a belső érdekeknek megfelelően. A kapcsolatok alakításában 1920 és 2004 két, sajátosan összekapcsolódó dátum. A trianoni döntés a létrejött önálló magyar államot szűk keretek közé, sokáig ellenséges államok gyűrűjébe szorította. A második világháború után a szovjet blokkba kényszerült, ami a keleti kapcsolatok – megelőzően példa nélküli – felértékelését jelentette. A 2004-es EU-csatlakozás a rendszerváltással megindult folyamatok révén ezt a korszakot lezárta, és sok tekintetben Magyarország külkapcsolati mozgástere az 1920 előttihez hasonlóan alakult.

A politikai gondolkodás fő iránya 1989–90-ben a Nyugat lett, mintegy ellencsapásaként a megelőző keleti orientációnak, ez egyet jelentett az euro-atlanti integrációs rendszerbe való bekapcsolódással. Az általánosan vett nyugati orientáción kívül azonban a politikai elitek egyik csoportja sem dolgozott ki különösebb stratégiát a külpolitika, külgazdaság és a tágan vett külkapcsolatok alakítására. A közép-európai viszonyrendszert a Visegrádi Együttműködés létrehozásával többé-kevésbé újrászervezte. Ugyanakkor a déli kapcsolatrendszerrel, melynek történelme és jelene beszédes bizonyíték jelentőségére, érdemben nem tudott semmit sem kezdeni. Kapcsolatok, mint azt az alábbi fejezetekben elemezzük, vannak, de hiányzik mögülük a vízió és a stratégia. A hivatalos kapcsolatokat a hagyományok és *ad hoc* célok alakítják. A magyar külpolitika a történelmi léptékben vett korábbiól eltérően az államszocialista időszakban megszokott követő taktikát gyakorolja. Ezáltal a hatásokat elszenvedjük,

illetve igyekszünk azokat elkertülni, nem pedig az eseményeket résztvevő módon alakítjuk. Ennek a felfogásnak a hatásai begyűrűznek regionális politikánkba is.

A magyar történelem első századaiban a magyar királyok külpolitikájának volt víziója a Balkánnal és az itáliai területekkel összefüggő célokkal kapcsolatban. Ezen túl azonban ismeretlen világ húzódott. A Habsburgoknak, illetve az Osztrák–Magyar Monarchia elitjének volt elképzelése a mediterrán világról, és voltak ezzel kapcsolatos politikai céljaik is, a magyarságnak ezzel szemben soha. Nem volt ugyanis olyan kihívás, melyre válaszolnia kellett volna a térségből.

2004-ben új helyzet alakult ki, mivel csatlakoztunk ahhoz az Európai Unióhoz, melynek legfontosabb kapcsolati területe a Földközi-tenger körül húzódik. Az Unióban egyetlen állam sem teheti meg veszteségek nélkül, hogy ne legyen politikája a mediterrán térséggel kapcsolatban. Az elmúlt években a kihívásokat és a lehetőségeket illetően a mediterrán térség (azon belül Dél-Európa, de a medence déli és keleti partjai is) felértékelődött. Kérdés, hogy mennyire érti ezt a magyar gazdasági és politikai elit, és mennyiben felel meg a tudományos kutatás és az oktatás az ezen helyzetből fakadó feladatoknak. Úgy tűnik igen kevéssé, még ha ez alapvető stratégiai érdek is.

Melyek a főbb viszonyítási pontok, amelyek alapján érdekeinket definiálhatjuk? A mediterrán medence a periferizálódás évszázadai után, az elmúlt évtizedekben újból felértékelődött. A stratégiai tengeri útvonalak a kelet–nyugat szembenállás idején új értelmet nyertek. Az atlanti hatalmak a szovjetektől veszélyeztetett Európa támogatására a szigeteken és a déli partokon erős állásokat építettek ki (Pap 2001).

Észak-Afrikában hatalmas szénhidrogén telepek vannak, ráadásul a Mediterráneum a szénhidrogének elosztásának egyik legfontosabb helyszíne. Az észak-afrikai (algériai, líbiai) politikai konfliktusok, a közel-keleti válság (Palesztina, Libanon stb.) érintik a globális energiabiztonságot, ezért szinte minden valamirevaló hatalom (elsősorban az USA) figyelmét és erejét is a térségbe koncentrálja. A térség jelentősége a jövőben még tovább nőhet.

Egy másik kérdés a mediterrán „Rio Grandén” átáramló migrációé. Európa jóléti rendszerei és munkalehetőségei, a jobb élet reménye milliókat vonz. Ez már eddig is súlyos konfliktusok sorát eredményezte. Ez az EU figyelmét okkal vonja a térségre. Az euro-mediterrán partnerség programja, melyet hatalmas forrásokkal finanszíroznak, a jelenségeket, illetve hatásait kívánja csillapítani.

Az EU- és NATO-tag Magyarország osztozik a felelősségben, mely a térség biztonsági, politikai és gazdasági viszonyait illeti. Éppúgy finanszírozója az EU mediterrán politikájának, mint az Unió észak-afrikai nemzetközi segélyezési és fejlesztési törekvéseinek. Mindebből a magyar hányad csak akkor szerezhető vissza, ha a térséget illetően kellő tudással és kapcsolati rendszerrel bírunk, és van Dél-Európa és mediterrán politikánk.

A Balkán-félszigettel kialakított kapcsolataink a leginkább szervezettek. A Magyar Köztársaság mai határaitól a Magyar Királyság egykori határáig (Orsováig) húzódik az a hatalmas tér, amelynek bonyolult térszövege politikai, gazdasági és társadalmi törekvéseink lenyomatait hordozza és számunkra a legfontosabb viszonyítási teret jelenti a déli térségben. Ez volt, és feltehetőleg ez marad számunkra a mozgástérnek

kínálkozó legfontosabb zóna. Ez az a filter, amely megszűrte, megszűri a balkáni hatásokat, illetve az ellenkező irányban közvetített hatásokat Magyarország és a közép-európai térség felől. A jövőben a magyarság itt tehet szert tapasztalatokra a tágabb térséget illetően. Ez a terület ezért kitüntetett figyelmet érdemel a magyar külpolitikában.

A Duna, mint közlekedési, innovációs és szimbolikus folyosó, nem csak Európa középső, német kultúrájú területeivel köt össze bennünket, hanem déli irányban is meghatározó jelentőségű volt évszázadokon át. A Fekete-tengerig, a Balkán északi peremén futó folyó a magyar külpolitikai gondolkodásba elsősorban Széchenyi István kora és munkássága óta került be. A hajózhatóság biztosításáért egykor nagy áldozatokat hoztunk, és sokáig prioritás is maradt a gondolkodásunkban. A hajózás jelentősége ma már nem ugyanaz, mint egykoron. Az Európai Unió számára a 2004-es és a 2007-es csatlakozások nyomán a folyó felértékelődött. A klímaváltozás hatásai, a környezeti veszélyforrások, a növekvő édesvíz igény ugyancsak ráirányítják a figyelmet a folyóra és vízrendszerére. A fentebb felsoroltak alapján sürgető szükség lenne egy strukturált magyar balkáni politikára.

Itáliával – mellyel kapcsolatainkat ezen dolgozat keretében részleteiben is elemezzük – az egykor intenzív kapcsolatrendszer lassan helyreáll és visszanyeri jelentőségét. A tengerekhez vezető út dél–nyugati irányban Zágrábon át Fiuméba, Ptujon és Ljubljánán át Velencébe vezet. Történetileg, politikailag és gazdaságilag is meghatározó jelentőségű volt évszázadokon át (Pap 2006). Vélhetően az marad a jövőben is. Ugyanakkor a fejlett intézményi, kulturális és gazdasági kapcsolati dimenziók ellenére nincs igazán magyar itáliai politika. Inkább csak a hagyományok és a felmerülő kérdésekre adott *ad hoc* válaszok jellemzik azt.

A délnyugati kapcsolati irány az Adria partjain kívül ma jórészt az észak-itáliai területeket jelenti, de a nagy európai infrastruktúra rendszereken keresztül az irány kapcsolati tere számunkra kitágul. Az ibériai térség nem csupán önmagában jelentős potenciál, hanem a koloniális időszakból maradt viszonyrendszer az ibero-amerikai térséget, és részben a Maghrebet is bekapcsolja ebbe a térbe. A spanyol gazdaság az elmúlt évtizedben hatalmas offenzívát hajtott végre, és a felhalmozott tőkét részben nálunk kívánja befektetni. A spanyol dimenzió minden tekintetben erősödni fog, miközben ezekre a hatásokra nincs semmiféle koncepciónk. A portugálok egyrészt szintén jelentős koloniális gyökerű globális beágyazottsággal bírnak, mely az Unióban méretükhöz képest felértékeli őket. Számunkra főként a portugál modell szolgálhat tanulságokkal. A hasonló méretű, fejlettségű, és sok tekintetben hasonló utat járó portugál gazdaságnak az európai és globális kihívásokra adott válaszainak sikere, vagy éppen kudarca elgondolkodtató. Az ibériai térséggel kapcsolatos sajátos politika, kapcsolati stratégia fájdalmasan hiányzik a magyar külpolitikai gondolkodásból.

Dél-Európa szemlélete a magyar földrajzi irodalomban és közgondolkodásban

Európa-képünk részben a német földrajzi szemlélet szerint, sokszor annak ellenében alakult (*Hajdú–Illés–Raffay* 2007). E szerint az égtáji (Észak, Dél, Kelet, Nyugat, Közép), illetve osztott égtáji (Északnyugat, Északkelet, Délkelet, Délnyugat) felosztás vált uralkodóvá. Ez a nómenklatúra részben megfelelt Európa-percepciónknak, hiszen Európa egy középső fekvésű medenceségéből ez egy megélhető rendszer. Ugyanakkor a magyar szállásterületnek a nómenklatúrába történt besorolása folyamatosan újratelemző (nem csak geográfiai) kérdéssé alakult, és napjainkra sem ért nyugvópontot.

Hunfalvy János (1820–1888), az első hivatásos magyar geográfus és az első magyar földrajzi tanszék alapítója (*mint C. Ritter magyar követője*) a német földrajzi szemléletet vette át, és Magyarországot úgy határozta meg, miszerint Európa délkeleti részén fekszik. Ettől kezdve hosszú időn keresztül Magyarország dél-európai jellegét az evidencia szintjén kezelték. A Közép-Európa földrajzi kategóriával, mivel annak tartalma erősen összefüggött a német politikai törekvésekkel (Mitteleuropa) a magyar eliteszoptok, azon belül pedig a geográfusok, hosszú időn át nem tudtak azonosulni. Magyarország részben más nagy (Dél-, illetve Kelet-Európa), részben pedig különböző, osztódó kategóriákban kereste a helyét (Kelet-Közép-Európa, Közép-Kelet-Európa, Dunai Európa stb.). A folyamatos újrafogalmazás tényéből kiderülő módon ez idáig sikertelenül, vagy legalábbis lezáratlanul. A „kategória-váltás” rendszerint összefüggött az állami keretek, illetve szövetségi kapcsolatrendszerünk változásaival, esetenként annak ellensúlyozása szándékával.

Ebből következően a magyar földrajzi figyelem Dél-Európa iránt időszakonként igen aktív volt. Ez az érdeklődés periódusonként más és más témákhoz kötődött, és nem az egész területre terjedt ki egyenletes intenzitással.

Dél-Európa, természeti földrajzi kategóriaként kezelve egyet jelent az ún. fiatal Európával. Ez a tér a Pireneusoktól, az Alpoktól és a Kárpátoktól (az Eurázsiai-hegységrendszerrel) délre elterülő térséget jelenti. Más megközelítésben jelenti a három déli félszigetet (az Ibériai-, az Appennini- és a Balkán-félszigetet) és egyes szigeteket a Földközi-tengeren.

Az Ibériai- és az Appennini-félsziget földrajzi értelmezése nem okoz különösebb problémákat. A Balkán-félsziget ellenben igen. Ezzel a térközösséggel való együttélés igen kényes, de Magyarország számára ugyanakkor mindig is az elsődleges viszonyítási teret jelentette. A különböző korszakokban az együttélés és a ki-vülmaradás is számos problémát vetett fel.

A magyar földrajztudomány számára a Földközi-tenger, a három félsziget és a szigetek megjelentek a publikációs tematikában, de igen eltérő mélységben, jellegben és minőségben. Részint mint a hajózás, kikötők, illetve a közlekedés tágabb problémáját érintve, részint az utazási irodalomban, illetve az államismék, később pedig egyes térségek komplex bemutatása keretében kerültek tárgyalásra.

Az ibériai térség periférikusan, és főként az összefoglaló művek keretében került bemutatásra az elmúlt évtizedekben (*Marosi-Sárfalvi* 1968; *Probáld* 1994). Az első komoly geográfus szerző Kőrösi (Kulhanek) Albin (1860–1936), piarista tanár, földrajzi szakíró, „Spanyolország magyar kultúrkövete”, az első jelentős magyar hispanológus volt. Számos spanyol és latin-amerikai tudományos társaság választotta tagjává, saját korában igen nagy tekintélynek örvendett. Földrajzi munkásságában a marokkói kérdéssel és a 20. század első felének Spanyolországával foglalkozott. Mint tevékeny közéleti embernek a spanyol nyelvű országok tudományos köreivel ápolt szoros kapcsolatai is nagy jelentőségűek voltak.

A Franco-diktatúra kialakulásával, Magyarországon pedig a kommunista hatalomátvétellel a kapcsolatok hosszú időre megszűntek, illetve a publikálás (a földrajzban) nemkívánatossá vált. Hosszabb szünetet követően napjainkban alakul egy spanyolul jól beszélő, spanyol és latin-amerikai tematikában kutató és publikáló csoport (Pólyi, Berkics stb.).

Az Appennini-félszigetet érintő tudományos publikálás elsősorban a „fiumeiek”, azaz azon olaszul értő, beszélő geográfusok munkájában került előtérbe, bemutatásra, akik a magyar tengeri kijárat, Fiume fejlesztése, az Adria kutatása, a magyar „impériálmusz” (mint a korszak pozitív töltésű fogalma) érdekében fejtették ki működésüket a 19. században, illetve a 20. század első harmadában. A hidegháború idején az olasz tematikájú kutatás, publikálás nemkívánatossá vált, megfogyatkozott a tapasztalat és a nyelvtudás is a geográfus társadalomban. Az olasz kérdéskört az összefoglaló munkákban angol, francia, de főleg német forrásmunkák kompilálásával mutatták be. Erdemben csak a rendszerváltozás után indult be pozitív irányú változás (*Pap* 1997; *Michalkó* 1998).

A mai szigetállamok – Málta, Ciprus – igen szerény mértékben jelentek csak meg a magyar tudományosság érdeklődésében. A kettő közül Ciprus a megosztottság okán, és a konfliktus rendezésének lehetőségei miatt került előtérbe. A magyar–ciprusi párhuzamok több publikációt is kiérleltek a területiség tematikájában, részint a társtudományok, részint a geográfia köréből (*Bibó* 1986; *Pap* 2000a). Málta az utazási irodalomban jelent meg először (*Erődi* 1895), majd Magyarország és Málta közös európai uniós csatlakozási folyamata indukált kutatási igényt és publikációs lehetőséget (*Pap* 1998; 2002).

A magyar földrajz számára a dél-európai térségből kiemelkedő jelentőségű a Balkán-félsziget, mivel a Kárpát-Balkán térségben a magyarság több mint ezer éve más népekkel részben térközösségben, részben pedig szomszédságban él. A magyar földrajz, illetve a magyar tudományosság is a Balkán kutatása kapcsán érte el nemzetközi híré, jelentőségű első eredményeit. A magyar Balkán-kutatás történetét Hajdú Zoltán munkásságából ismerhetjük meg kellő mélységben (*Hajdú* 2004; Hajdú–Illés–Raffay 2007). A térség kutatásában a kezdetektől több tudományág képviselői (történész, etnográfus, nyelvész stb.) vettek részt, de a geográfusok kiemelt szerepet játszottak feltárásában. Ebben annak is szerepe lehetett, hogy a 19. században (amikor a kutatások megindultak) a geográfia fő feladatának az ismer-

retlen, „vad”, egzotikus vidékek megismerését, megismertetését tartották. Ezen kritériumoknak a Balkán igen jól megfelelt, ezért is nagyobb lehetett az érdeklődés iránta, mint a többi (ún. civilizált) dél-európai térség iránt.

Magyar, illetve magyarországi kutatók egész sora foglalkozott balkáni tematikájú kutatásokkal. Számuk nagyságrendekkel meghaladta a többi dél-európai térséggel foglalkozókét.

A megjelent publikációk a geográfiai érdeklődés széles spektrumát fogják át, utazási irodalom, természeti földrajzi vizsgálatok, komplex területi bemutatás, település-földrajzi, népesedési kérdésekkel foglalkozó, geopolitikai, stb. tematikák széles köre fogja át őket. Ez az első, igen termékeny időszak a 2. világháború végére hanyatlásba fordult, az 1948-as kommunista hatalomátvétellel pedig lezárult. A legjelentősebb geográfusok közül néhány kiemelkedő név a korszakból: Kánitz Fülöp Félix, Nopcsa Ferenc, Havass Rezső, Mendöl Tibor, Fodor Ferenc.

A Balkán-félszigettel, mint egésszel való foglalkozás a politikai törésvonalak miatt ellehetetlenült. Görögország és Törökország a nyugati blokkba integrálódott és belépett a NATO-ba. Jugoszlávia köztes helyzetet igyekezett elfoglalni az egész korszakban – anyagi értelemben igen sokat profitálva ebből. Albánia többször is patrónust váltott (jugoszláv, kínai, szovjet), majd mindjobban befelé fordult, zárt országgá vált. Bulgária a szovjet igényeknek való mind teljesebb megfelelés stratégiáját választotta, így próbálta maximalizálni a helyzetéből adódó hasznokat. Az eredmény gazdasági hanyatlás, politikai ortodoxia lett. A vázolt folyamatok azt jelentették, hogy Magyarországnak ezek a kapcsolatok mind kevésbé voltak vállalhatóak, vagy belső, vagy külső okokból. A tudományos kutatásra a geográfia területén még leginkább Bulgária vonatkozásában nyílt lehetőség (ld. Dudás Gyula munkássága).

A rendszerváltozás idején, illetve után, több műhelyben és több diszciplínában is megindultak a kutatások. A JATE, ELTE és a JPTE egyes egységei a Balkánt kutatási profiljukba emelték. Az első ilyen kezdeményezés 1988-ra datálódik a Janus Pannonius Tudományegyetemen, ahol Hóvári János vezetésével balkanisztikai szeminárium indult a Soros Alapítvány támogatásával. Az MTA több kutatóhelye is ezirányú kutatási profilt alakított ki. Glatz Ferenc történész, akadémikus kezdeményezésére létrejött a budapesti Balkán Tanulmányok Központja (2005).

A műhelyek sorába tartozik a Pécsi Tudományegyetem Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja is, ahol több szinten multidiszciplináris képzés, doktoriskolai program, folyóirat- és könyvkiadás zajlik. Jelen sorok írója a Központ igazgatója az alapítástól (1999) kezdve.

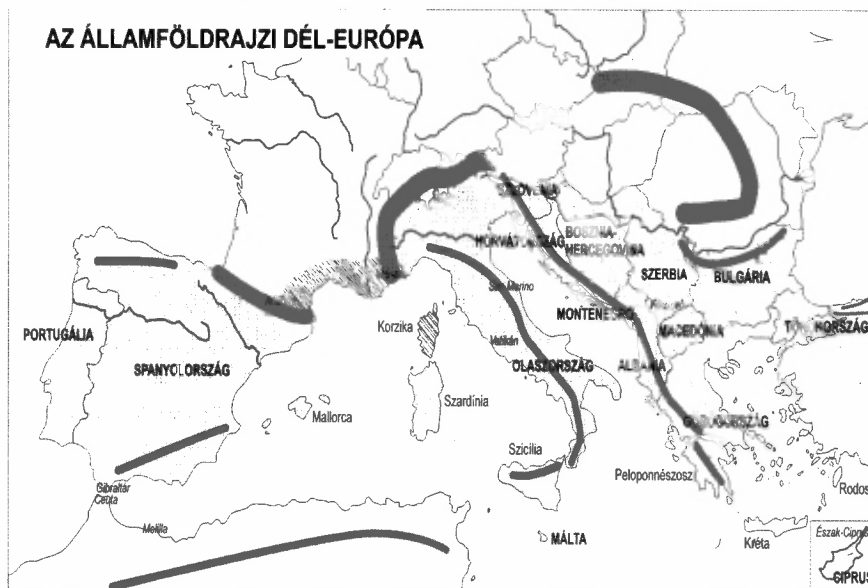
Dél-Európa a magyar közgondolkodásban

A magyarság Dél-Európával kapcsolatos képét számos tényező befolyásolja, így az oktatás, a mediterrán térségbe irányuló tömegturizmus, vagy éppen a hatalmas fejlődésen átment elektronikus média. Az iskolai földrajzoktatásunk Dél-Európa

képe meglehetősen egyoldalú. A térség kutatásában megmutatkozó hiányosságok, elmaradások miatt meglehetősen sematikus és mintegy távoli az a kép, melyet az iskolai földrajztankönyvek közvetítenek. Az ipusztériális korszakból itt maradt szemléletben íródott tananyag a térség mezőgazdaságának és iparának, a szolgáltató szektor sajátosságainak érzékeltetésével próbálja bemutatni, sok közhelyeszerű elemmel a térség ún. „mediterrán” és „balkáni” államait.

1. ÁBRA

Az államföldrajzi Dél-Európa
(The State-geographic South-Europe)

Forrás: Pap (2007a).

Napjaink magyar *mental map*-es földrajzi vizsgálatai ugyan különböző célok mentén fogalmazódtak meg, de foglalkoznak a térséggel is. Ilyenképpen visszacsatoláshoz juthatunk arról, hogy mi az, amit a magyar társadalom tud erről a térségről, illetve milyen képzeteket kapcsolnak hozzá, esetleg egyes részeihez. Az egyetemisták Európa-képét vizsgáló szegedi szerzőpáros (Bajmóczy–Csíkos 1997) és a magyarok olaszországi turisztikai választásait kutató Michalkó Gábor (Michalkó 1998) egyaránt érinti a magyarság Dél-Európa képét. A legfrissebb, és nagy mintán (1200 kérdőív a 14–16 éves korosztályokban) végzett, reprezentatív felmérést folytató Lakotár Katalin dolgozata mértékadó módon ad képet a kérdéstről (Lakotár 2007).

A célcsoport által leginkább ismert, látogatott európai országok listavezető csoportjában Olaszország, Görögország, Horvátország és Szerbia is megjelent az eredményekben. A tömegessé váló nemzetközi turizmus hatását mutatja, hogy a legvonzóbb utazási célponttá váltak Magyarországon a dél-európai országok. A kérdésre, miszerint hová utazna kirándulási, üdülési céllal, a tízes listán a következőket jelölték meg:

1) Olaszország, 3) Spanyolország, 5) Görögország, 7) Horvátország, 8) Portugália, tehát a tíz legnépszerűbb kirándulási célpontból öt dél-európai.

A hosszabb tartózkodási céllal (munka, tanulás) megjelölni kért országok tízes listáján a vizsgált térségből Olaszország (3.), Spanyolország (5.), Görögország (7.) és Horvátország (10.) szerepelt. Tehát még mindig négy dél-európai a fentebbi sorból, ha helyezéseikben visszacsúszást tapasztalunk is Nagy-Britanniával (1.), Franciaországgal (2.), Németországgal (4.), Ausztriával (6.), Hollandiával (8.), vagy éppen (9.) Svédországgal szemben. A négy dél-európai ország abból a szempontból is egy csoportot képezett, hogy az indoklásnál a „turisztikai” jellegű érvek erősek voltak. Érdekesebbek voltak ebben a vizsgálatban az elutasított (a semmiképpen nem választott) országok is, hiszen ebben a körben is megjelentek a térséget reprezentáló államok, egyértelműen „balkáni” képpel összekapcsolva (Szerbia, Albánia és Bulgária). Az indoklás szerint ezek elmaradt, alacsonyabb életszínvonalú térségek, melyeket hosszabb tartózkodásra semmiképpen nem választanának a célcsoport tagjai.

A vizsgálatok arra mutatnak, hogy a térségről, mint egészről nem alakult ki képe a magyar társadalomnak. A térségben kialakított „mediterrán” és „balkáni” csoportok között nagyon nagy távolságot lát a magyar társadalom, a képet a szélsőségek uralják. Mindezt annak ellenére, hogy az elmúlt másfél évtized gazdasági, biztonságpolitikai és politikai térszerveződése a Kelet–Nyugat szembenállást a térségben megszüntette, illetve a politikai törésvonalak a korábbiakhoz képest más módon és új szereplőkkel formálódtak újjá. A kutatásnak, az ismeretterjesztésnek, az oktatásnak és a tájékoztatásnak hitelesebb képet kellene közvetítenie Dél-Európa valós viszonyairól és a magyar kapcsolatok jellegéről.

Politikai és kulturális kapcsolatok napjainkban

Intézményi és politikai kapcsolatok

Az 1. táblázat alapján a dél-európai államok három csoportját különíthetjük el a kapcsolatok intenzitásának figyelembevételével.

Az első csoportba azon államok kerültek, amelyekkel az intézményi kapcsolat, illetve jelenlét gyakorlatilag nemleges. Ide tartozik Andorra, San Marino és Málta. A két szárazföldi mikroállam esetében részben a távolság, részben a csekély érdek-közösség magyarázza azt, hogy az intézményes kapcsolatok nem fejlődtek képviseltek létesítéséig. Azonban a szintén EU tagország, ráadásul nagy stratégiai és geopolitikai jelentőségű Málta esetén nehezen értelmezhető a helyi képviseltek hiánya (csupán egy tiszteletbeli konzul működik a szigeten).

1. TÁBLÁZAT
A magyar kulturális és gazdasági intézményrendszer Dél-Európában (2007)
(The Hungarian Cultural and Economic Institutional System in South-Europe (2007))

Intézmény	Sp	Prt	It	M	C	Sl	Cy	Srb	BiH	Skip	B	Gr	Cg	Mac	V	A	T	SM
Nagykövetség	X	X	X	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	X	-
Főkonzulátus	X	-	X	-	-	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	X	-
Tiszteletbeli konzulátus	5	1	11	1	1	-	2	-	-	-	1	5	-	-	-	-	4	-
Gazdasági intézmény*	X	-	X	-	-	-	X	X	-	-	X	X	-	-	-	-	X	-
Kulturális intézmény**	-	-	X	-	-	-	-	-	-	-	X	-	-	-	-	-	-	-

* A gazdasági intézményrendszer a Külügyminisztérium Irodáit jelenti.

** A magyar kulturális intézetek száma a világban 18.

Sp: Spanyolország, Prt: Portugália, It: Olaszország, M: Málta, C: Ciprus, Sl: Szlovénia, Cr: Horvátország, Srb: Szerbia, BiH: Bosznia-Hercegovina, Skip: Albánia, B: Bulgária, Gr: Görögország, Cg: Montenegró, Mac: Macedónia, V: Vatikán, A: Andorra, SM: San Marino, T: Törökország.

Forrás: A Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma, a Balassi Intézet és az ITDH hivatalos weboldalai alapján saját szerkesztés.

2. TÁBLÁZAT
A dél-európai kulturális és gazdasági jelenléti intézményrendszere Magyarországon (2007)
(The South-european Cultural and Economic Institutional System in Hungary (2007))

Intézmény	Sp	Prt	It	M	C	Sl	Cr	Srb	BiH	Skip	B	Gr	Cg	Mac	V	A	SM	T
Nagykövetség	X	X	X	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	X
Főkonzulátus	-	-	-	-	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Tiszteletbeli konzulátus	-	-	2	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Gazdasági intézmény	X	-	X	-	X	-	-	-	-	-	X	X	-	-	-	-	-	X
Kulturális intézmény	X	-	X	-	-	-	-	-	-	-	X	-	-	-	-	-	-	-

Sp: Spanyolország, Prt: Portugália, It: Olaszország, M: Málta, C: Ciprus, Sl: Szlovénia, Cr: Horvátország, Srb: Szerbia, BiH: Bosznia-Hercegovina, Skip: Albánia, B: Bulgária, Gr: Görögország, Cg: Montenegró, Mac: Macedónia, V: Vatikán, A: Andorra, SM: San Marino, T: Törökország.

Forrás: A Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma honlapja alapján saját szerkesztés.

Intenzív és szoros, sokoldalú kapcsolatok elsősorban az olasz, spanyol, horvát és török állammal állnak fenn. Ezen belül Olaszországgal, Spanyolorzággal közös NATO- és EU-tagság köt össze bennünket. A másodsorban szintén ide sorolható bolgárok is NATO- és EU-tagok, a törökök NATO szövetségeseink, a horvátok és a szerbek pedig a szomszédsági kapcsolat, valamint a magyar kisebbségek jelenléte mellett új gazdasági potenciált is jelentenek, mivel a balkáni régió nem EU államai-val együtt Horvátország már tagja, Szerbia pedig hónapokon belül tagjává válik a Közép-európai Szabadkereskedelmi Megállapodásnak (CEFTA). A megállapodás a magyar cégek számára lehetőséget nyújt mindkét országon keresztül egy egységes szabadkereskedelmi régióba történő belépésre, emellett további piaci expanziót jelenthet az a tény, hogy Szerbia, mint a Szerbia-Montenegró Államközösség jogutódja, megújíthatja szabadkereskedelmi megállapodását Oroszországgal. A csoport majd egészét jellemzi a jelentős gazdasági potenciál, és ez felveti a gazdasági érdekérvényesítés igényét is.

A harmadik csoportba tartozó ciprusi, szlovén, boszniai, albán, crna gorac, macedón és az egyházi állammal egyenként nagyon változó tartalmú és jellegű kapcsolat alakult ki, melyek annyiban közősek, hogy a formális diplomáciai kapcsolat fenn-tartását az együttműködés biztosítására a felek igénylik.

A vizsgált dél-európai államok magyarországi intézményi jelenléte bizonyos párhuzamot mutat a magyar intézményrendszerrel (2. táblázat). Olaszország, Spanyolország, Bulgária, Törökország és Horvátország azon államok, amelyek jelentősebb intézményrendszert alakítottak ki. Súlyosabb asszimetriát Spanyolország esetében állapítottunk meg. A kapcsolati intenzitás másik végpontján Málta, Andorra és San Marino áll. A többi ország esetében a kölcsönösség és a másik fél hasonló jellegű értékelése érzékelhető.

Kulturális és civil kapcsolatok

A rendkívül népszerű és kiválóan tekintett Google, internetes keresőprogrammal tájékozódó céllal – óvakodva attól, hogy túlzott következtetéseket levonjunk az eredményekből – megvizsgáltuk, hogy milyen *különbségeket* lehet tapasztalni az egyes államokra irányuló magyar figyelmet illetően. Az internetes jelenlét tekintetében rendkívül vegyes, tulajdonképpen csak nagyon korlátozottan összehasonlítható tartalmakkal számolhatunk. Éppen ezért a három vizsgált kategóriában csak a sorrendiség az említésszámban az, amit figyelembe vehettünk. Az eredményeket a 3. táblázat tartalmazza. Az élbolyba azon államok kerültek, amelyekkel a kapcsolat (főként turisztikai tekintetben) relatíve intenzív. Olaszország minden tekintetben fölényesen vezet. Spanyolország, Horvátország, Görögország, Törökország, Ciprus és Bulgária a főként turisztikai kínálatuk és ismertségük miatt vannak relatíve magasan reprezentálva. A sor végén azok a távolabbi elhelyezkedésű kis államok állnak, amelyekkel a magyarság kapcsolatai sem a múltban nem voltak jelentősek, sem napjainkban nem alakult ki társadalmi méretű kapcsolat.

3. TÁBLÁZAT

*Önkormányzati kapcsolatok a legjelentősebb magyar városok külkapcsolati
rendszere szerint
(Sout-european Relationships of Significant Hungarian Cities)*

<i>Magyar régió</i>	<i>Magyar Megyei Jogú Városok és a főváros (a testvér- városok számával)</i>	<i>A vizsgált országcsoporthoz tartozó testvérvárosok</i>
Dél-Alföld T: 18 339 km^2 N: 1,372 M fő	Békéscsaba (9) Hódmezővásárhely (9) Kecskemét (12) Szeged (19)	Nagybecskerek (Srb) Zenta (Srb) Rodostó (It) Parma (It), Pula (Cr), Szabadka (Srb)
Dél-Dunántúl T: 14 169 km^2 L: 0,977 M fő	Pécs (12) Kaposvár (10) Szekszárd (8)	Terracina (It), Eszék (Cr), Szliven (B), Kütahya (T) Schio (It) Ravenna (It), Óbecse (Srb)
Észak-Alföld T: 17 729 km^2 L: 1,547 M fő	Debrecen (12) Szolnok (7) Nyíregyháza (8)	Cattolica (It), Sumen (B), Setubal (Prt) Forli (It) nincs
Észak- Magyarország T: 13 429 km^2 L: 1,271 M fő	Miskolc (7) Eger (10) Salgótarján (8)	nincs Sarzana (It), Pamukkale (T) Vigarano Mainarda (It)
Közép- Dunántúl T: 11 117 km^2 L: 1,1 M fő	Tatabánya, (6) Székesfehérvár (10) Dunaújváros (3) Veszprém (8)	nincs Cento (It), Blageovgrad (B), Zadar (Cr) Elbasan (Skip) nincs
Közép- Magyarország T: 6919 km^2 L: 2,86 M fő	Budapest (10) Érd (3)	Szarejevo (BiH), Lisszabon (Prt), Zágráb (Cr) nincs
Nyugat- Dunántúl T: 11 183 km^2 L: 1,0 M fő	Győr (7) Sopron (8) Zalaegerszeg (13) Nagykanizsa (7) Szombathely (12)	nincs Bolzano (It) Gorizia (It), Dobrics (B), Lendva (Sl), Varasd (Cr), Zenica (BiH) Csáktornya (Cr), Kazanlak (B) Ferrara (It), Lecco (It), Maribor (Sl)

Sp: Spanyolország, Prt: Portugália, It: Olaszország, M: Málta, C: Ciprus, Sl: Szlovénia,
Cr: Horvátország, Srb: Szerbia, BiH: Bosznia-Hercegovina, Skip: Albánia, B: Bulgária,
Gr: Görögország, Cg: Montenegró, Mac: Macedónia, V: Vatikán, A: Andorra, SM: San
Marino, T: Törökország.

Forrás: A városok hivatalos weboldalai alapján saját szerkesztés.

A legjelentősebb magyar városok testvér-települési kapcsolatainak (218 szerződött testvér-települési kapcsolat) 17%-a kötődik a három dél-európai félszigethez. Ezen belül is megfigyelhetünk bizonyos koncentrációt, illetve asszimetriákat. A 38 dél-európai kapcsolatból 13 olasz (34%), hat horvátországi (15%), öt bolgár (13%), négy szerbiai (11%), három török (8%), kettő-kettő pedig szlovéniai, bosnyák és portugál várossal kötöttet, és van egyetlen albán.

Az arányok hozzávetőlegesen két tényezővel magyarázhatók. A horvátországi, szerbiai és szlovéniai szerződött kapcsolatok jórészt a történelmi Magyarországhoz egykor kapcsolódó városokkal kötettek. A másik csoportba olyan települések tartoznak, amelyeket olyan népek laknak, akikkel a magyarság ún. történelmi barátságot ápol (olasz, török, bolgár). Elgondolkodtatóak a hiányok is, elsősorban Spanyolország és Görögország az, amelyekkel feltűnően nincsenek kapcsolatai a jelentős magyar városoknak.

Az országcsoporton belüli fontosabb állami nyelveknek és civilizációs képzéseknek van bázisa a magyar felsőoktatásban. Az olasz, a spanyol, a portugál, a bolgár és a török nyelvnek tanszékei vannak az ország egyetemlein. A szomszédos államok nyelvei közül néhányat a kisebbségi oktatás, azon belül a felsőoktatás (szerb, horvát, szlovén) keretében is művelik.

A kisebbségi nyelveknek a közoktatásban is megvannak az intézményeik. Ezen túl csak az olasz és a spanyol nyelvnek van jelentős középiskolai háttere, ez megmutatkozik abban is, hogy a térségből a két jelentős, nem kisebbségi bázisú nyelv az olasz és a spanyol (*60 ezer fő vallott 2001-ben olasz és 27 ezer spanyol nyelvtudásról*). Ez a nyelv- és civilizációs ismeret kijelöli a társadalmi méretű kapcsolatépítés lehetséges útjait is.

A legjelentősebb gazdasági partner-államokkal létesített kapcsolatok

A legjelentősebb dél-európai partnerünk – nem csak gazdasági tekintetben – Olaszország, melyről egy nagyobb terjedelmű tanulmány keretében értekezünk, ezért ezzel a kapcsolattal a jelen dolgozatban nem foglalkozunk.

Horvátország

A magyar befektetők 1993–2004 között mintegy 930 millió USD tőkét fektettek be Horvátországban, rendkívül gyorsan bővülő dinamikával. Ezzel Magyarország Ausztria, Németország és az USA után a 4. helyet foglalja el a befektetők sorában. A néhány nagy mellett, melyekről áttekintést ad a 4. táblázat, sok kis befektető is megjelent a tengerparton, ingatlanvásárlással. Ennek „eredményei” ellentmondások, de mindenestre a horvát–magyar kapcsolatokat segítik társadalmi méretűvé szélesíteni.

4. TÁBLÁZAT

*A legjelentősebb magyar befektetések Horvátországban
(The Most Significant Hungarian Investments in Croatia)*

Év	Befektető	Értéke	Jellege
1996	Zalakerámia	n.a.	Megvásárolta az INKER szaniteráru gyárat.
2002	Dalmácia Holyday KFT.	n.a.	A tribunji yacht kikötő 32 éves koncessziójának megvásárlása.
2003	Dalmácia Holyday KFT.	n.a.	Megvásárolja <ul style="list-style-type: none"> – a Primosten szállodakomplexumot és kikötőt, – a Kremik kikötőt, – a Hvar szigeti Jelsa Hotelt, – a Hotel Ploce-t.
2003	MOL	505 millió USD	Az INA 25%-os részvénypaketje/olajipar
2004	Dunapack	23 millió euró	140 főt foglalkoztató hullámpapírgyártó üzem a fővárosban.
2005	OTP	263 millió euró	A 7. legjelentősebb horvát bank részvényeinek 95,6%-át vette meg (OTP Banka Hrvatska d.d.).

Forrás: Sült (2006) alapján saját szerkesztés.

A magyar–horvát kereskedelmi relációban évente több, mint 1100 magyar cég vesz részt, viszi ki áruját, illetve ellenkező irányban 400 importál. A külkereskedelmi forgalom növekedése rendkívül dinamikus, 2000 és 2004 között több mint két és félszeresére nőtt. Az ipari termékek vonatkozásában mindkét irányban vámmentes a forgalom. Az EU-csatlakozás óta azonban a mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek esetében aszimmetria áll fenn, a horvátok vámot vetnek ki a magyar termékekre, míg a horvát termékeket vámmentesen vagyunk kénytelenek fogadni. Mindezzel együtt is a forgalom jelentős magyar aktívummal jár, ami segít csökkenteni a magyar külkereskedelem hiányát.

A magyar export szerkezetében a gépek, berendezések, energiahordozók, feldolgozott termékek jelentősége kiemelkedő és növekvő, az élelmiszerek szerepe jelentős, bár csökkenő, a nyersanyagoké kicsi és csökkenő.

A magyar importban az energiahordozók, gépek és berendezések, feldolgozott termékek aránya jelentősebb, az élelmiszer, ital és nyersanyag jelentősége kisebb és csökkenő.

A magyarok turisztikai aktivitásában a horvát tengerpart kiemelkedő szerepet játszik. Ez a legközelebbi, jól elérhető tengerpart, melyhez történeti-kulturális ragaszkodás, a jugoszláv időszakból a megszokás, a tisztaság, a környezeti értékek és a sokoldalú turisztikai aktivitás lehetősége kötődik. Horvátországot a magyarok számára ez hosszú távon is a legfontosabb turisztikai célterületté teszi. Az elmúlt években dinamikus emelkedett az érkezések száma, és napjainkban mintegy félmillió honfitársunk fordul meg ezen a tengerparton. A magyar befektetések (4. táblázat) mutatják a turisztikai érdeklődés strukturális jelentőségét (László–Gáspár 2006; Pap 2006).

Spanyolország

Spanyolország az elmúlt évek dinamikus növekedése révén az Európai Unió ötödik, a világ nyolcadik gazdasági hatalmává vált. A kereskedelmi kapcsolatok az elmúlt években dinamikusan nőttek, napjainkra Magyarország az újonnan csatlakozott kelet-közép-európai és délkelet-európai térségben (megelőzve Lengyelországot) a legfontosabb kereskedelmi partnerévé vált Spanyolorzágnak. A két ország kereskedelmében a magasan fejlett ipari termékek dominálnak, elektronika és informatika, autóipari termékek, illetve az utóbbi időszakban növekedésnek indult a mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek forgalma is.

A spanyol működő tőke jelenléte szerény, 2006-ban 900 millió euró értékben, mintegy 70, spanyol tőkével alapított cég volt jelen Magyarországon. A legjelentősebbeket az 5. táblázat mutatja be. A várakozások szerint a jövőben ez az érdeklődés növekedni fog, egyrészt mert az uniós csatlakozásunk erősítette a bizalmat a térség iránt, másrészt a spanyol tőke hagyományos befektetési területének számító Latin-Amerikában a gazdasági és politikai bizonytalanság riasztóan hat.

5. TÁBLÁZAT

*A legjelentősebb magyarországi, spanyol tőkével működő vállalatok
(The Most Significant Companies in Hungary with Spanish Capital)*

<i>Cégnév</i>	<i>Tevékenységek</i>
Banco de Santander	pénzügyek
Campesa	elektronikus mérlegek
Casa Buades	fürdőszobai termékek
Castello & Gomez	sütőde, reklám
Electronica de Precision	elektronika
ESMAR-GESTAMP S.A.	fémmegmunkálás, autóipari beszállító
Jamones Segovia S.A.	húsipar
Max Plastic	műanyagipar
Piensos Baucels y Jamones Segovia	húsipar
Plasticos Mondragon	műanyagipar
Santandreu	logisztika
Tradelda	bőripar
Union Fenosa	tanácsadás
Vega Sicilia	bor
VOPI4 S.A.	építőipar
Zara	kiskereskedelem

Forrás: ITDH (2006).

A turizmus mindkét irányban jelentős. A spanyol állampolgárok beutazásai Magyarországra minden vizsgált évben jelentősen meghaladják a magyarok beutazásait Spanyolországba.

Törökország

A török–magyar kapcsolatokban a mindkét oldali erős érdekeltség a kézzelfogható. A főként török oldalról megélt történelmi barátság, a dinamikusan fejlődő gazdasági kapcsolatok, bizonyos geopolitikai összekapcsoltság hatalmas lehetőségekkel kecsegtet. Kérdés, hogyan alakul a török EU-tagság kérdése? Jelentős lehetőség kínálkozik még a kapcsolatok alakításában a 2010-es Európa Kulturális Fővárosa közös rendezésében, amikor Pécs és Isztambul (a németországi Essen-nel együtt) lesznek társfővárosok.

A kereskedelem terén mindkét irányban rapid növekedést regisztrálnak a statisztikák, 2004-ben a magyar kivitel 505 millió USD, a behozatal 305 millió USD értékben realizálódott. Az árucseré tartalma jórészt iparcikk, háztartásigép és textiláru. A török gazdaság expanziója tükröződik a számokban is, a GDP értéke dinamikusan nő, miközben az infláció üteme lassul.

6. TÁBLÁZAT

*A legjelentősebb magyarországi, török tőkével működő vállalkozások
(The Most Significant Companies in Hungary with Turkish Capital)*

<i>Cégnév</i>	<i>Tevékenységek</i>
Baykan Otogaz Ltd	autó – gázüzem – konvektorok gyártása
Ihlas Holding	üzletközpont Bp. Újpalotán
Aunde Teknik A.S.	autóbusz ülések gyártása
Polilas A.S.	gumitömítések gyártása
Haytek Konfeksion	felsőruházat gyártása
Bayramlar Holding	porfestékgyártás (Peremarton)
Egeseramik	csempe és szaniteráru értékesítés
Pulver A.S.	porfestéküzem
Unip Ltd	logisztikai központ (Oroszlány)
Ikarus Egyedi Gépgyár	autóbuszgyártás
Volksbank	pénzügyi szolgáltatás
Celebi Holding	ferihegyi repülőtéri kiszolgálás

Forrás: ITDH (2006).

Az FDI terén a török érdeklődés a jellemző, a mintegy 250–300 magyarországi török befektető a vegyiparban, textiliparban, gépkocsi alkatrészgyártásban, építő-

iparban, banki és szolgáltatási szektorban jelent meg, a befektetések összértéke 2004-ig elérte az 50 millió dollárt. A 6. táblázat mutatja a magyarországi török befektetések legjelentősebbjeinek körét. A magyar befektetések száma és értéke Törökországban annak ellenére minimális, hogy megnőtt a hazai érdeklődés a viszonyossági alapon számunkra korlátozás nélkül vásárolható török ingatlanok iránt.

A látogatástatisztika alapján nagy volumenű török határátlépő érkezett Magyarországra a vizsgált időszakban. Ez nem valódi turizmusról, hanem arról a tényről árulkodik, hogy a Németországban dolgozó törökök hazánkban keresztül látogatnak haza. Az adatokban tükröződő változások elsősorban az útvonalválasztást befolyásoló politikai eseményekkel (háborús események) függenek össze. A magyarok törökországi utazásai – a vizsgált időszakban – dinamikus növekedést mutatnak. Ez a hagyományosan vonzó isztambuli desztináció mellett a törökországi fürdőhelyek (főként Antalya) növekvő népszerűségét mutatja.

Más dél-európai államokkal létesített gazdasági kapcsolatok jellege

Albánia

Az Albániával kialakított kereskedelmi kapcsolatok a térségen belül volumenben a legcsekélyebbek közé tartoznak, elsősorban a magyar export jellemzi (*a kereskedelmi egyenleg 2004-ben 17 M euró, de a magyar aktívum nagyon jelentős arányú [16 M euró]*). Egészében a magyar gazdasági jelenlét messze a lehetőségek alatt van, ami csak nehezen értelmezhető. Az albán–magyar viszony albán oldali pozitív megítéléséből következhetne egy erőteljesebb kapcsolat, de a statisztikák csak nagyon alacsony intenzitású viszonyrendszerről árulkodnak. Vélhetően a sematikus és torz magyarországi Albánia-kép, a nyelvi-kulturális távolság és az, hogy Albánia az államszocialista időszakban is erősen elzárt volt (nem alakultak ki a helyi piacon való boldoguláshoz szükséges erős személyes kapcsolatok) a felelős a kiaknázatlanul maradt lehetőségeikért.

A magyar turisták száma csekély, zömüket főként a Görögországból (*Korfu*) és Montenegróból rövid időre átkirándulók adják (*Császár–Pap 2007*). A vizsgált időszakban a látogatástatisztika folyamatos, enyhe emelkedést mutat, de csupán kétezres értéket ér el. Az albánok látogatásai Magyarországra számszerűen magasabb értékeket mutatnak (de nem nagyságrenddel), trendjében csökkenőek, az évről-évre bekövetkező változások hektikusak.

Bosznia-Hercegovina

A formálisan föderális berendezkedésű állam, mely nemzetközi gyámság alatt él, sok tekintetben magán viseli az átmenetiség jellemzőit. A politikai bizonytalanság hosszú időn át óvatosságra készítette a külföldi tőkét. A kereskedelem hatalmas passzívvámmal jellemezhető. Az ország költségvetésének adatai a politikai-gazdasági rendszer miatt nem adnak lényeges eligazítást. Külön költségvetéssel

rendelkezik Bosznia-Hercegovina (központi) kormánya, a BiH Föderáció és a Republika Srpska kormánya, valamint Brčko Körzet kormánya (közgyűlése), amely költségvetések korábban sohasem álltak össze egy konszolidált országos költségvetésben. Általánosan jellemző volt, hogy mindegyik illetékes kormány saját költségvetésének ésszerűsítésére és csökkentésére törekedett, ami rendszerint nem valósult meg.

A – lényegében továbbra is teljesen nemzetközi irányítás alatt álló – bankrendszer továbbra is jól teljesít, melyet elsősorban az osztrák bankintézmények további jelentős térhódítása jellemez.

A külföldi beruházások 2004. évben 383 millió eurót tettek ki, a 2003. évinek több mint kétszeresét. A magyar–bosnyák kétoldalú tőkebefektetések alacsony szinten mozognak, és egyik ország statisztikájából sem állnak rendelkezésre megbízható információk. Bosznia-Hercegovinában a magyar működőtőke-befektetések értéke 1994–2004 között elérte a 0,5 M eurót.

A turizmus adottságai több tekintetben kitűnőek, az infrastruktúra és a turisztikai termékek ellenben fejletlenek. A magyarok elsősorban a tengerpartra igyekezve haladnak át a térségen, elsősorban Szarajevó és Mostar meglátogatására szorítkoznak. A magyar gazdasági kapcsolatokban a kereskedelem a hangsúlyos, mely jelentős aktívummal jár Magyarország javára (Ljubic 2005; Pap 2005).

Bulgária

A magyar–bolgár kapcsolatokban a történelmi jóviszony, a jelentős, mindkét oldali intézményrendszer, a közös EU- és NATO-tagság jelentős lehetőségekkel kecsegtet. Bulgária jelentős gazdasági növekedés előtt áll, ugyanakkor súlyos problémákat is kezelnie kell. Különösen a drámai népességfogyás az, ami kevésbé kezelhető, de drasztikus hatású az ország teljes életére. Magyarország számára a kapcsolódás nagy tudatosságot igénylő feladat. A sajátos balkáni viszonyokhoz való alkalmazkodás és a magyar érdekeltség jó pozícionálása révén fejleszthetjük kapcsolatainkat.

A kétoldalú kereskedelem fejlődik, a magyar import 2003-hoz képest 2004-ben 51,1%-kal, az export 72,4%-kal nőtt. Mivel ilyen nagymértékű növekedés egyik évben sem volt tapasztalható, prognosztizálható, hogy a két ország között a jövőben további jelentős fejlődés várható. A magyar export favorit termékei a gyógyszerek, konzerv kukorica, TV készülékek, kenő- és egyéb olajok, PVC, számítástechnikai gépek és alkatrészek, mérőkészülékek. A bolgár kivitelnél a pékáru és cukrászsütemények, ruházat, élelmiszer, gépkatrészek, vegyipari termékek szerepeltek kiemelten.

A magyar vállalkozások már megjelentek az országban, de térnyerésük igazán Bulgária EU-csatlakozása után lehet jelentős. A befektetések összege ugyanakkor évről-évre jelentősen nő, az OTP csoport 2003. évben 100%-os tulajdoni hányaddal megvásárolta a bolgár DSK Bankot. 2004-ben a bank 3 éves futamidőre, mintegy 140 millió euró hitelfelvételhez jutott nemzetközi pénzintézetektől. Ezzel is növelve beruházása értékét, melyből bevezették az E-banking szolgáltatást, valamint külön ügyfélszolgálatot létesítettek a kiemelt partnereik részére. A Dunapack Rt. Rodina plovdivi

gyárában, 2004-ben 1,5 millió euró beruházást hajtott végre a termelő berendezések korszerűsítésének területén.

A turizmus területén Bulgária jól ismert a magyarok, főleg az idősebb korosztály körében. Az államszocialista időszakban a bolgár tengerpart népszerű desztináció volt, melyet egy alacsony színvonalú tömegturizmus jellemezett. Az 1990-es években egy drasztikus visszaesés következett be, majd a következő évtizedben, összefüggésben a jelentős bolgár idegenforgalmi fejlesztésekkel, a magyarok újra felfedezték a térséget. Az értékek látványos növekedést mutatnak.

Ciprus

A megosztott sziget két fele közül a déli, görög résszel alakultak ki intenzív kapcsolatok. A ciprusi cégek magyarországi jelenléte, minthogy Ciprus egy off-shore pénzügyi központ, nem feltétlenül (és a tapasztalatok szerint általában nem is) jelent effektív ciprusi jelenlétet. Ugyanakkor bizonyos pénzügyi manőverekben ezek a vállalkozások időnként – kevésbé átlátható módon és tartalommal –, de fontos szerepet játszanak. A magyarok turisztikai érdeklődése Afrodité szigete iránt növekvő a vizsgált időszakban. A Magyarországon tanult ciprióta diákok (és magyar házastársaik) fontos szerepet játszanak a kétoldalú kapcsolatokban (*Pap* 1997).

Görögország

Magyarország – EU-csatlakozása óta – a legközelebbi EU-tagország a szárazföldön Görögország számára. A magyar kivitel 262,1 millió eurót, a behozatal 60,9 millió eurót tett ki 2004-ben (KSH adatok szerint). Ez 67%, illetve 2% növekedést mutat 2003-hoz képest. A tavalyi évet rekord értékű, 201,2 millió eurós magyar kereskedelmi aktívum jellemezte. Az áruszerkezetet tekintve exportunkban a gépek, gépi berendezések, élelmiszerek túlsúlya, importunkban a feldolgozott termékek és élelmiszerek túlsúlya a meghatározó.

A görög–magyar gazdasági kapcsolatokon belül jelentős a turisztikai szektor. Évről-évre nagy számban érkeznek magyarok a görög tengerpartra és a szigetekre, nem véletlen, hogy a magyar vállalkozók görögországi befektetési törekvései is a szállodaiparra összpontosultak (0,2 millió euró értékben). A működő tőke áramlása mindkét irányba csekély mértékű, a görög tőke Magyarországra „áramlása” 2004-ig 4,8 millió eurót jelentetett.

A tapasztalataink szerint, az 1940-es évek végén a görög polgárháború nyomán Magyarországra menekült mintegy 15 ezer görög leszármazottai (a második és a harmadik generáció) játszanak aktív szerepet a gazdasági kapcsolatok fejlesztésében.

Málta

Málta mediterrán szigetország jellegéből fakadóan turisztikai kínálatával van jelen Magyarországon. A közepes árfekvésű, jó minőségű turisztikai kínálatával az or-

szág (számokban egyelőre csekély) növekvő részesedést tudhat magáénak a magyar idegenforgalmi piacból. A magyarok viszonylag későn, az 1990-es években fedezték fel a szigetet. A szigetre jellemző gazdasági tevékenységek részben erősen helyhez kötöttek (kikötői szolgáltatások), illetve a máltai kapcsolatok hagyományosan az Egyesült Királysággal és Olaszországgal erőteljesek. Így az egyéb külgazdasági kapcsolatok nem számottevőek. Máltai – és máltai off-shore cégeken keresztül más külföldi – befektetők kisebb összegekkel vannak jelen a magyarországi tőkepiacokon. A közös EU-tagság révén a kapcsolatok várhatóan erősödni fognak (Pap 1998; 2001). A máltai állampolgárok látogatásai – a méretbeli különbségekből adódóan nem meglepő módon – jelentősen elmaradnak a magyarokétól.

Macedónia

A macedón–magyar viszony és annak minden szegmense a politikai stabilitás függvényében fog a jövőben fejlődni. A magyar–macedón kereskedelmi kapcsolatok volumene nem túl nagy, és jelentős magyar aktívummal jellemezhető.

Ugyanakkor Magyarország mégis jelentős szerepet játszik az országban, hiszen a Magyar Telekom vállalat nyerte el a macedón távközlési vállalat privatizációs tenderét. A kis országban jó lehetőségek vannak a gazdasági térnyerésre. A távközlési privatizáció ráirányíthatja a figyelmet a helyi lehetőségekre. A politikai kapcsolatok problémamentesek, a magyarok megítélése jó, ami különösen abból a szempontból értékelendő, hogy a macedónok egyetlen szomszédjukkal sem ápolnak felhőtlen viszonyt.

A magyar turizmus nem jelentős, és elsősorban a Görögországba tartó átutazók köréből kerülnek ki a látogatók (Pap–Végh–Reményi 2006). A fejlődés lehetőségei jók, elsősorban Ohrid környéke kecsegtet magyar érdeklődéssel.

Montenegró

A kis, 2006-ban formális függetlenséget nyert balkáni állammal kialakított gazdasági kapcsolatokról számszerűsített mutatók kevésbé léteznek, a számadatok még a szerb–montenegrói államszövetségre vonatkoznak. A magyar kapcsolatok erőteljesen fejlődnek, Magyarország a telekommunikációban, a bankszektorban és az ingatlanfejlesztés területén vásárolt meg jelentős piacokat. A statisztikák szerint 2006-ban a legnagyobb befektető országgá vált. Jelen van a magyar cégek közül az OTP, a Magyar Telekom, a TriGránit, a Danubius Hotel. A magyarok szállodavásárlásokkal is jelen vannak az országban. Erőteljes magyar vállalati érdeklődés tapasztalható a Bar-i kikötőhöz kapcsolódó szolgáltatások iránt is.

Az ország a turizmusból él jelentős mértékben (a GDP kb. 15%-a származik ebből az ágazatból), így a turizmus területén számottevőek a fejlődési lehetőségek. A magyar turisták száma nem jelentős, de növekvő (Nagy Abonyi 2006). A magyarok az Adria partja mentén, Horvátországból, a Belgrád–Bar vasútvonalon, illetve repülőgépen érkeznek az országba.

Portugália

A portugál–magyar gazdasági kapcsolatokat jelentősen befolyásolja (kedvezőtlenül) a földrajzi távolság, a portugál gazdaság már hosszabb ideje tartó gyengélkedése, valamint az a tényező, hogy a portugál gazdasági érdeklődés hagyományosan inkább Nyugat-Európára, Brazíliára, a volt afrikai gyarmatokra, továbbá a földközi-tengeri arab országokra irányul. Ezzel együtt is a portugál gazdasági jelenlét nagyobb mértékű, mint fordítva, összesen 14 portugál–magyar vegyes vállalat működik Magyarországon. Szakmai becslések szerint a befektetett tőke értéke 120–140 millió euró lehet, ezzel a „régí” EU15 országcsoporthoz az utolsó helyen áll.

Érdemi magyar befektetés az ibériai országban nincs, néhány kisebb vendéglátóipari, idegenforgalmi és kereskedelmi érdekeltségről van csupán a hivatalos szerveknek tudomása.

A kereskedelem terén a magyar exportot egy szolid mértékű növekedés és kereskedelmi aktívum jellemzi. A főbb árucikkeket mind a két irányban gépek, különféle felszerelések, feldolgozott termékek teszik ki. Az újonnan csatlakozott államok köréből Lengyelország után Magyarország a második legnagyobb kereskedelmi partner.

Portugália, mint turisztikai desztináció az utóbbi időszakban került fel a magyarok utazási térképére. Az utóbbi egy évtizedben dinamikus fejlődéssel megduplázódott a kiutazások száma. A portugál érkezések száma ugyanezen időszakban szinten maradt, a nagyságrendje hasonló, mint a magyaré.

Szerbia

A kétoldalú gazdasági kapcsolatok jelentős ütemű fejlődést mutatnak. Jelentős a külkereskedelem bővülése, mind az export, mind az import nő. A magyar külkereskedelmi aktívum jelentős és növekvő mértékű. Magyarország az árucserében a fejlettebb partner szerepét játssza, zömmel gépipari termékeket exportál, nyersanyagokat és félkésztermékeket importál.

A befektetések terén Magyarország a 6. helyen áll Szerbiában (SzNB). Az OTP jelenleg a szerbiai bankpiacon 3%-os részesedést mondhat a magáénak. A MOL benzinkutak létesítésével terjeszkedik. Várhatóan nagy jelentőségű lesz egy amerikai–magyar vállalat Nagybecskerekén (Zrenjanin) létesítendő bioetanol üzeme (380 millió euró értékű beruházás). További jelentős magyar befektető még Szerbiában a TriGránit és a Betonút (Zemniczki 2007).

A turistaforgalom a két ország között arányaiban nem jelentős. A kétoldalú kapcsolatok kiemelkedő faktora a vajdasági magyar kisebbség, mely gazdasági tekintetben is hidat képez a két ország között. A szerb–magyar határ menti együttműködés lehetőségei jók, a reálszférában – nem mindig a statisztikában is látható módon – már most is jelentősek a gazdasági eredmények.

Szlovénia

A szlovén–magyar gazdasági kapcsolatok az államok méretének és jellegének megfelelőek. Az adatok szerint az elmúlt években, a külkereskedelemben folyamatosan jelentős magyar aktívum képződik.

A legjelentősebb magyar befektető Szlovéniában a Magyar Alumíniumipari Rt. (Silkem timföldgyár) és a magyar nemzeti olajtársaság, a MOL Rt. A TriGránit, ingatlanfejlesztő vállalat 2005-ben elnyerte az új ljubljanai városközpont kivitelezésének fővállalkozására kiírt 250 millió eurós tendert, amely a második legnagyobb külföldi beruházás Szlovénia történetében. 2006 végén a Magyarországon befektetett szlovén tőke értéke mintegy 18 millió euró, míg a magyar befektetések értéke Szlovéniában 25 millió euró volt.

Magyarországon a legjelentősebb szlovén beruházó a Gorenje, illetve kiemelkedő beruházás még a 40 millió eurós költséggel létesített Li-Premix állati takarmánygyár Zalaegerszegen.

A gazdasági együttműködés szempontjából kedvező körülmény, hogy 2004-től felállt a Szlovén–Magyar Határ menti Regionális Térségfejlesztési Tanács, mely a helyi, regionális gazdasági kapcsolatok fejlesztésének bázisa. A határ menti térségben élő szlovén és magyar kisebbség a kapcsolatok fejlesztésében fontos szerepet játszik.

Szlovénia megítélése a magyar turisták szemében kedvező, hegyvidékei (különösen a téli időszakban) és rövid tengerpartja növekvő számban vonz látogatókat. Kedvező körülmény, hogy a szlovén–magyar politikai kapcsolatok problémamentesek, a kultúra vonatkozásában kedvezőek a hasonló történelmi tapasztalatok, a Monarchia szelleme mindkét nemzeti közösséget átfogja.

Összegzés

Magyarország számára Dél-Európa napjainkban nem képez külpolitikai vagy kül-gazdasági prioritást. Ellenben a szóban forgó országcsoporttal a reálkapcsolatok minden területén fejlődést mutatnak vizsgálataink, így a térség, nem utolsósorban a közös EU- és NATO-tagság kötelei miatt, felértékelődően van Magyarország számára. A térségbeli államokkal kapcsolatban évről-évre jelentős kereskedelmi aktívum képződik, a térséggel kapcsolatos kereskedelem volumene nő.

A magyar működőtőke-kihelyezésben a térség, különösen pedig a Balkán-félsziget országai kitüntetett figyelmet élveznek. Néhány magyar vállalkozás (MOL, OTP, TriGránit, Betonút, Magyar Telekom stb.) jelentős szerepet játszik a nyugat-balkáni privatizációs folyamatokban. Az Adria partjai mentén (Horvátországban és Montenegróban) magyar vállalkozások sora szerzett pozíciókat a turizmus-vendéglátás területén. A Magyarországra irányuló FDI terén az olaszok, a spanyolok és a törökök aktívak, de még a térségen belül listavezető olaszok is csupán a 8–9. helyet foglalják el egész Magyarország viszonylatában.

A turizmus területén is érzékelhető a növekedés. A magyarok térségbeli érdeklődése jellemzően Horvátországhoz, Olaszországhoz, Bulgáriához és Görögországhoz

kötődik. A többi országban is nő a magyar látogatók száma, de arányaiban elmarad a fent felsoroltakhoz képest.

A nagyon különböző méretű és jellegű csoportból csak néhány olyan állam azonosítható, amelyek esetében a kapcsolatok volumene és intenzitása számottevő, és a jövőben egyre meghatározóbb lesz a számunkra.

- Magyarország összes dél-európai kapcsolatainak meghatározó hányada Olaszországhoz kötődik. A történelmi jóviszony, a fejlett intézményrendszer, a relative nagyszámú, nyelvet beszélő közvetítő, a térség legjelentősebb gazdasági potenciálja kiemelt partnerré teszi számunkra Itáliát. Nagyon a fejlődés lehetőségei, ami számos feladatot állít Magyarországra elé. Az asszimetriából adódóan a kapcsolatok fejlődésében a magyar érdekeltség az erősebb. Hosszabb távon az olasz kapcsolatok, bár várhatóan megőrzik elsőségüket, arányukban csökkenni fognak, és a spanyol, török, bolgár stb. politikai, gazdasági, kulturális kapcsolatok erősödhetnek meg.
- A magyar–spanyol kapcsolatokban jelentős fejlődési lehetőség van. A világ 8. gazdaságát létrehozó és a spanyol nyelvű világ felé Európának kaput nyitó, növekvő politikai súlyú országgal erősen aszimmetrikusak a magyar társadalom kapcsolatai. A spanyol intézményi jelenlét Magyarországon arányaiban túlmutat a kapcsolatok jelenlegi szintjén. A gazdaságban egy intenzív növekedés tapasztalható, mind az FDI, mind a kereskedelem és a turizmus terén. A társadalmi, civil, önkormányzati kapcsolatok terén érződik leginkább a jövőbeli fejlődést korlátozó szűk keresztmetszet.
- A horvát–magyar reláció – bár a fejlődés korlátai (már csak a méretek okán is) láthatóak – nagyon fejlett az országcsoporton belül. A problémamentes politikai kapcsolatok, a széles körű kereskedelmi, befektetési és turisztikai kapcsolatok fontos, stabil és állandó partnerré teszik az országcsoporton belül Horvátországot. A várható horvát EU- és NATO-tagság révén az intézményi kapcsolatok még tovább erősödhetnek.
- A török viszonylatban, a jövőt illetően sok ugyan a kérdőjel (EU-tagság), de a török–magyar kapcsolatok jól megalapozottak, és minden területen dinamikusan fejlődnek. A törökök számára a magyar kapcsolat geopolitikai és történelmi okok miatt is fontos. Az eurázsiai ország hatalmas demográfiai és gazdasági potenciállal rendelkezik egy olyan térség határán, amely jelentős demográfiai erózió, strukturális átalakuláson megy keresztül az elkövetkező évtizedekben.

Az együttműködés dimenziói közül jelentősek a földrajziak és a kulturálisak is. A földrajzilag erősen tagolt mediterrán térségben a „távolság” kérdése több aspektusból is jelentőséggel bír. Nem csupán a földfelszíni távolsággal kell számolnunk, hanem mentálissal és finanszírozásával is. A nagy közlekedési rendszerek még nem képeznek összefüggő egészet, jelentősek a fehér foltok, a belső perifériák. A tenger szerepe az országok életében meghatározó, nagymértékben fordulnak felé ezen társadalmak.

A nyelvi-kulturális faktor szerepe is jelentős. Ilyen a magyar kisebbség szerepe Szerbiában, Horvátországban és Szlovéniában, a közvetítő szerepet játszó horvát, szerb, görög, bolgár kisebbsége. A magyarság iránt egyfajta „történelmi barátságot” éreznek a törökök, bolgárok, és részben az olaszok is. Az oktatási rendszerünk (földrajz, történelem, nyelvek) felelőssége kiemelkedő szerepet játszik a kapcsolatok jövőbeli alakulásában.

A globalizációs folyamatokhoz alkalmazkodás a dél-európai térség egésze számára feladatokat ad, részben ahhoz hasonlókat, mint amilyeneket Magyarország elé is állít. Az egész vizsgált térség periférikus helyzetű és jellegű, a modernizáció és a biztonság kihívásai sok tekintetben megegyeznek a magyarországiéival. A globalizációs folyamatokból elsődlegesen a hátrányokat tapasztalhatják meg a déli államok, főként a fokozódó migrációt, illetve az új típusú terrorizmust.

Jegyzetek

¹ Készült az OTKA T 49291 számú, „A magyar–olasz kapcsolatok területi aspektusai” című kutatás keretében.

² Az Eszéki Főkonzulátus jelenleg szünetelteti működését.

Irodalom

- Bajmóczy P.–Csíkos J. (1997) Európai országok népszerúsége egyetemi hallgatók körében. – *Iskolakultúra*. 6–7. 71–77. o.
- Bibó I. (1986) Az európai társadalomfejlődés értelme. – *Válogatott tanulmányok*. Budapest.
- Császár Zs.–Pap N. (2007) Expedíció a Balkánon I. Albánia – a sasok országa. – *A Földrajz Tanítása*. 3. 20–24. o.
- Erődi B. (1895) *Utazásom Szicília és Málta szigetén*. Budapest.
- Hajdú Z. (2004) Az intézményes Balkán-kutatás kialakulásának és fejlődésének problémái Magyarországon 1948-ig, különös tekintettel a földrajzi kutatásokra. – *Balkán Füzetek*. 1. PTE TTK FIK, Pécs.
- Hajdú Z.–Illés I.–Raffay Z. (2007) *Délkelet-Európa: államhatárok, határon átnyúló kapcsolatok, térsztruktúrák*. MTA RKK, Pécs.
- Herczeg E.–Pap N. (2004) A szlovén–olasz határ menti együttműködés sajátosságai. – Pap N.–Végh A. (szerk.) *A Kárpát medence politikai földrajza*. A IV. Magyar Politikai Földrajzi Konferencia konferenciakötete. PTE TTK Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja, Pécs. 191–198. o.
- Lakotár K. (2007) *A 14–16 éves tanulók hazánk szomszéd országairól alkotott kognitív térképeinek tartalmi elemei*. PhD értekezés. Kézirat. Pécs.
- László M.–Gáspár A. (2006) A horvát gazdaság állapota az állami gazdaságpolitika tükrében. – *Balkán Füzetek*. 4. 89–99. o.
- Ljubić, D. (2005) What should be and could be done to improve the economic situation in Bosnia and Herzegovina? – *Balkán Füzetek*. 2. 57–63. o.
- Marosi S.–Sárfalvi B. (1968) *Európa I-II*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Michalkó G. (1998) Mentális térképek a turizmus kutatásában. A magyar középiskolások Olaszország képe. – *Tér és Társadalom*. 1–2. 111–125. o.
- Nagy Abonyi Cs. (2006) Magyar gazdasági törekvések Montenegróban. – Pap N. (szerk.) *A Balatontól az Adriáig*. Lomart Kiadó–PTE Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja, Pécs. 181–189. o.
- Nagy R.–Ljubić, D.–Hajdú Z.–Pap N.–Végh A.–Reményi P. (2004) Bosznia–Hercegovina a harmadik Balkán-háború után. – *Balkán füzetek*. 2. PTE TTK FIK–MBTK, Pécs. 84. o.
- Pap N. (1997) Ör hely a Földközi tengeren. – Trócsányi A. (szerk.) *Dolgozatok a Baranya Megyei Földrajzi Nap alkalmából. Közlemények a Janus Pannonius Tudományegyetem Általános Társadalomföldrajzi és Urbanisztikai Tanszékéről*. JPTE, Pécs. 20–26. o.
- Pap N. (1998) Adalékok Málta földrajzához. – *Földrajzi Értesítő*. 2. 287–292. o.

- Pap N. (2000a) Kettészakított ország: Ciprus. – Lovászi Gy.–Szabó G. (szerk.) *Területfejlesztés – regionális kutatások*. PTE TTK Földrajzi Intézet, Pécs. 177–183. o.
- Pap N. (2000b) Törökország politikai földrajza. – Fischer F. (szerk.) *Dél-Európa vonzásában*. University Press Pécs, Pécs. 209–225. o.
- Pap N. (2001) *Törésvonalak Dél-Európában*. PTE TTK Földrajzi Intézet Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja, Pécs.
- Pap N. (2002) Málta. – Kardos J.–Simándi I. (szerk.) *Európai politikai rendszerek*. Osiris Kézikönyvek, Budapest. 513–519. o.
- Pap N. (2005) Bosznia-Hercegovina külgazdasága. – *Balkán Füzetek*. 2. 49–57. o.
- Pap N. (2006) A délnyugati korridor és jelentősége Magyarország életében. – Pap N. (szerk.) *A Balaton-tól az Adriáig*. Lomart Kiadó–PTE TTK Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja, Pécs. 9–32. o.
- Pap N. (2007a) A Balkán „kis” politikai földrajza. – *Balkán Füzetek*. 5.
- Pap N. (2007b) A Dunántúl szerepe a balkáni és itáliai kapcsolatok alakításában. – *Limes*. 3–4.
- Pap N.–Végh A.–Reményi P. (2006) *Macedónia – Ország tanulmány*. Kézirat. Pécs.
- Probáld F. (1994) *Európa regionális földrajza*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Sült T. (2006) *Horvátország a magyar üzletember szemével*. Kézirat. Pécs.
- Zemniczky N. (2007) *Országismertető – Szerbia*. Kézirat. Pécs.